

CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DRAUDIMAS: INTERESŲ DERINIMO PROBLEMAS

Doc. dr. Leonas Virginijus Papirtis

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 87
Elektroninis paštas ctk@ltu.lt

Saulius Bulka

AB „Lietuvos draudimas“, J. Basanavičiaus g. 12, 2600 Vilnius
Telefonas 68 63 06
Elektroninis paštas bulka@ldr.lt

*Pateikta 2001 m. gruodžio 6 d.
Parengta spausdinti 2001 m. gruodžio 11 d.*

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Šeimos teisės ir civilinio proceso katedros profesorius
dr. Pranas Vytautas Rasimavičius ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentas
dr. Petras Algirdas Miškinis*

S a n t r a u k a

Šiuo metu įgyvendinamas savanoriškas civilinės atsakomybės draudimas neužtikrina draudėjo ir nukentėjusiojo teisėtų turtinių interesų. Galiojantys įstatymai nepateikia civilinės atsakomybės draudimo sutarties sampratos ir nenustato tokių draudimo sutarčių minimalių reikalavimų. Dėl to gali būti neteisingai suvokiama civilinės atsakomybės draudimo paskirtis, sutarties prigimtis bei jos tikslai. Įvertinant nelygią draudiko bei draudėjo, kaip draudimo sutarties šalių, padėtį būtina nustatyti principinius kriterijus, kurie būtų privalomi sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartis. Šiais kriterijais būtų įmanoma užtikrinti draudėjo, nukentėjusiojo bei draudiko teisėtų interesų pusiausvyrą.

Asmens veiklą visada lemia atitinkami nenumatyti neigiami įvykiai, kuriuos išprovokuoja ir paties asmens netinkama veika. Dažniausiai tokia veika padaro žalos kitiems asmenims ir dėl to atsiranda civilinė atsakomybė. Asmenys įvairiais būdais siekia išvengti civilinės atsakomybės, o tuo labiau šios atsakomybės neigiamų padarinių. Vienas iš tokių būdų yra civilinės atsakomybės draudimas.

Civilinės atsakomybės draudimas visuomenėje turi didelę reikšmę, todėl valstybė nustato privalomąjį kai kurių veiklos sričių draudimą. Privalomojo civilinės atsakomybės draudimo plėtojimo programoje aiškiai išdėstyta valstybės politika dėl civilinės atsakomybės draudimo būtinybės bei jos plėtros atitinkamose srityse [1]. 2001 m. birželio 14 d. buvo priimtas Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas [2]. Šiuo įstatymu valstybė nustatė konkrečias draudimo dalyvių teises bei pareigas, kitas draudimo sąlygas. Beliks tik kaupti netrukus atsirasiančią praktiką ir analizuoti, kiek pagrįsta ir efektyvi vienos ar kitos teisės norma.

Ne mažiau diskusijų kelia savanoriškasis civilinės atsakomybės draudimas.

Savanoriškasis civilinės atsakomybės draudimas, kaip viena iš žalos kompensavimo sistemų, yra reikšminga ne tik draudėjui, bet ir potencialiam nukentėjusiajam, todėl šiuo draudimu bei jo tobulinimu turėtų būti ypač rūpinamasi.

Šiuo metu savanoriškojo civilinės atsakomybės draudimo teisinius pagrindus nustato Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK) bei Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. Draudimo sutartis sudaroma remiantis draudimo rūšies taisyklėmis, kuriose iš anksto yra nustatytos draudimo sutarties šalių teisės bei pareigos, kitos esminės sutarties sąlygos. Išimtiniais atvejais draudimo sutartis gali būti sudaryta ir pagal individualias sutarties sąlygas.

Nemaža dalis teisminių ginčų dėl savanoriškojo civilinės atsakomybės draudimo kelia klausimą: ar savanoriškasis civilinės atsakomybės draudimas šiandien gali užtikrinti draudėjo bei nukentėjusiojo teisėtus ir pagrįstus turtinius interesus ir ar pakanka tam norminės bazės?

Praktika rodo, kad neretai draudikų siūloma draudiminė apsauga yra netinkama, todėl draudėjai neturi galimybės tinkamai apdrausti savo turtinių interesų.

Šiame straipsnyje nagrinėjami draudėjo turtiniai interesai, susiję su deliktine civiline atsakomybe.

Išanalizavus įstatymus, kitus poįstatyminius aktus bei atskirų draudimo įmonių draudimo rūšies taisykles darytina išvada, kad savanoriškasis civilinės atsakomybės draudimas nėra tinkamai reglamentuotas, todėl ne visais atvejais šis draudimas gali užtikrinti draudėjo ir nukentėjusiojo turtinius interesus. Įstatymai nenustato bent minimalių tokių draudimo sutarčių reikalavimų, o bendromis įstatymų normomis neįmanoma įpareigoti draudimo įmones atitinkamai sudaryti civilinės atsakomybės draudimo sutartis.

Esant tokiai padėčiai kyla būtinybė nustatyti atitinkamus civilinės atsakomybės draudimo sutarčių reikalavimus, kuriais remiantis būtų galima užtikrinti teisėtus ir pagrįstus nukentėjusiojo ir draudėjo turtinius interesus. Tai nelengvas, tačiau būtinas uždavinys.

Civilinės atsakomybės draudimas – sudėtingas teisinis reiškiny, kurį galima apibūdinti kaip dviejų žalos kompensavimo sistemų (civilinės atsakomybės ir draudimo) sintezės rezultata. Pažymėtina, kad civilinės atsakomybės draudimas egzistuoja daugiau kaip šimtą metų, tačiau bendras požiūris į jį nėra susiformavęs [3, p. 89]¹. Teisinėje literatūroje kalbama apie civilinės atsakomybės draudimo, kaip paslaugos, svarbą, jos būtinybę, tačiau neaptariami konkretūs šio draudimo reikalavimai.

Įstatymuose nėra pateikta civilinės atsakomybės draudimo sutarties samprata.

Kadangi nėra civilinės atsakomybės draudimo sutarties sampratos bei minimalių tokių sutarčių reikalavimų, pats draudimas, jo paskirtis, sutarties prigimtis gali būti suvokiami neteisingai.

Norint teisingai nustatyti civilinės atsakomybės draudimo sutarčių reikalavimus būtina:

- 1) teisingai suvokti pačios civilinės atsakomybės draudimo paskirtį;
- 2) išskirti civilinės atsakomybės draudimą iš kitų draudimo rūšių;
- 3) nustatyti civilinės atsakomybės draudimo sutarties prigimtį bei konkrečius jos tikslus.

Civilinės atsakomybės draudimo paskirtis

Draudimas atsirado kaip priemonė neigiamiems įvykiams arba reiškinių padariniams kompensuoti. Civilinės atsakomybės draudimo atsiradimą lėmė specifinis asmens interesas – apsisaugoti nuo galimų nuostolių, kurie atsirastų atlyginus nukentėjusiajam padarytą žalą. Pagrindinė draudimo paskirtis – veikti draudimui kaip rizikos perkėlimo mechanizmui [4, p. 31–33]. Draudėjas, siekdamas apsaugoti turtinius interesus, turto sugadinimo arba sunaikinimo riziką perduoda draudikui. Tačiau dėl civilinės atsakomybės rizikos kyla tam tikrų problemų. Civilinę atsakomybę, kaip prievolės, perkelti draudikui neįmanoma. Civilinė atsakomybė kyla už žalą atsakingam asmeniui ir baigiasi tinkamai ją įvykdžius. Atrodytų, kad tokios prievolės apdrausti neįmanoma.

Civilinė atsakomybė skiriasi nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių, todėl turi tik jai būdingą kompensavimo ypatybę. Civilinės atsakomybės, kaip turtinės prievolės, paskirtis – kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą. Minėta prievolė nesiejama su teisės pažeidėjo (draudėjo) asmeniu, todėl šią prievolę už teisės pažeidėją gali įvykdyti tretysis asmuo (CK

¹ Apie tai mini ir prof. V. Mikelėnas knygoje „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“.

6.50 str. 1 d.). Įstatymas nustato, kad prievolę atlikęs asmuo įgyja kreditoriaus teises, susijusias su skolininku (draudėju) (CK 6.50 str. 3 d.). Tokiu atveju turtinis draudėjo interesas liktų neapsaugotas. Draudėjas, norėdamas garantuoti turtinių interesų apsaugą, privalo pasiekti kokybiškai naujus teisinius santykius – draudimo teisinius santykius. Šių santykių pagrindu draudėjas su draudiku susitaria dėl esminės draudimo sutarties sąlygos – prievolės (civilinės atsakomybės) įvykdymo. Taigi draudikas, kaip tretysis asmuo, kompensuoja nukentėjusiajam draudėjo (apdraustojo) padarytą žalą.

Atkreiptinas dėmesys, jog draudikas pagal teisės pažeidėjui kilusią civilinę atsakomybę nėra atsakingas. Draudimo teisinių santykių pagrindu draudikas įsipareigoja išmokėti draudimo išmoką nukentėjusiajam, jei žala nukentėjusiajam bus padaryta draudėjo (apdraustojo) veika. Taigi žala nukentėjusiajam padengiama remiantis ne teisinių santykių dėl žalos atlyginimo pagrindu, o draudimo teisinių santykių pagrindu. Šių prievolių atsiradimo pagrindai dažnai neskiriami, nes draudiko pareiga savo įvykdymu sutampa su draudėjui atsiradusios papildomos prievolės (civilinės atsakomybės) įvykdymu. Būtent dėl minėtų prievolių įvykdymo sutapimo nukentėjusysis gali tiesiogiai kreiptis į draudiką, kad patenkintų savo turtinius interesus.

Civilinės atsakomybės draudimas yra specifinis ir turtinių interesų apsaugos atžvilgiu. Draudėjas, siekdamas apsaugoti savo turtinius interesus, kartu apsaugo ir nukentėjusiojo interesus. Draudėjo turtinis interesas yra neatsiejamai priklausomas nuo nukentėjusiojo turtinio intereso. Civilinės atsakomybės draudimu pirmiausia atkuriami buvusi iki žalos padarymo nukentėjusiojo turtinė padėtis, t.y. pirmiausia patenkinamas nukentėjusiojo turtinis interesas. Patenkinus nukentėjusiojo interesą kartu patenkinamas ir draudėjo turtinis interesas. Darytina išvada, kad civilinės atsakomybės draudimu pirmiausia patenkinami nukentėjusiojo, o paskui ir draudėjo turtiniai interesai.

Civilinės atsakomybės draudimo paskirtis yra apsaugoti draudėjo arba apdraustojo turtinius interesus, susijusius su atliekama prievole (civiline atsakomybe).

Civilinės atsakomybės draudimo požymiai

Civilinės atsakomybės draudimui dažnai priskiriama nebūdinga draudiminė apsauga, pavyzdžiui, draudžiama ne tik draudėjo civilinė atsakomybė tretiesiems asmenims, bet ir jo paties turtas; arba nurodoma, kad draudimo išmoka bus išmokėta tik draudėjui ir pan. Siekiant išvengti tokių atvejų bei nustatyti konkrečius civilinės atsakomybės draudimo tikslus būtina išskirti minėtą draudimą iš kitų draudimo rūšių. Tam būtina nustatyti civilinės atsakomybės draudimo požymius.

CK 6.988 straipsnyje bei Draudimo įstatymo 5 straipsnyje išskiriamos gyvybės draudimo ir ne gyvybės draudimo šakos. Civilinės atsakomybės draudimas priskiriamas ne gyvybės draudimo šakai. Reikėtų pripažinti, kad civilinės atsakomybės draudimas savo specifika labai išsiskiria iš kitų ne gyvybės draudimo šakai priskiriamų rūšių, todėl galėtų sudaryti atskirą draudimo šaką. Ši nuostata pateisintina ir tuo, kad žala gali būti padaryta tiek turtui, tiek ir asmeniui. Kai kuriose šalyse draudimo šakos būtent taip ir suskirstytos: asmens draudimas, turto draudimas bei civilinės atsakomybės draudimas. Tokia klasifikacija labiau atspindi draudimo rūšių skirtumus, todėl nustatyti civilinės atsakomybės draudimo požymius yra patogiau (veiksmingiau) remiantis būtent šia klasifikacija.

Asmens arba turto draudimo atveju draudėjo interesas gali būti nesusijęs su kitų asmenų turtiniais interesais. Pavyzdžiui, drausdamas savo sveikatą arba turtą draudėjas nedaro įtakos kitų asmenų interesams. Civilinės atsakomybės draudimas visada turi įtakos trečiojo asmens (nukentėjusiojo) interesui, todėl vienas iš šio draudimo požymių yra tas, kad šis draudimas visada įtraukia tretįjį asmenį.

Praktikoje susiduriama su pozicija, kad civilinės atsakomybės draudimas apskritai neturi įtakos trečiojo asmens interesams ir neturi jokio ryšio su nukentėjusiuoju. Draudėjas draudžia savo turtą, kurio jis netektų atlyginus žalą. Ši nuomonė kritikuotina vien dėl to, kad draudėjas faktiškai draudžia savo turtą, o ne atsakomybę nukentėjusiajam. Toks „civilinės atsakomybės draudimas“ tampa priklausomas nuo draudėjo turto buvimo ir gali būti apskritai

neįgyvendinamas, jei draudėjas šį turtą prarastų dėl kitų priežasčių. Toks draudimas labiau panašus į turto draudimą, kurio vienas iš draudiminių įvykių yra turto netekimas atlyginus nukentėjusiajam padarytą žalą.

Trečiojo asmens įtraukimas į draudimo teisinius santykius yra vienas iš civilinės atsakomybės draudimo požymių, tačiau šio požymio neužtenka minėtą draudimą išskiriant iš kitų draudimo rūšių. Asmens arba turto draudimu tretysis asmuo gali būti įtraukiamas kaip apdraustasis arba kaip naudos gavėjas. Pavyzdžiui, draudėjas gali apdrausti trečiojo asmens turtą ir kaip naudos gavėją nurodyti to turto savininką; arba apdrausti trečiojo asmens sveikatą. Taigi įtraukiant tretįjį asmenį į draudimo teisinius santykius paliečiamas ir šio asmens turtinis interesas. Tačiau minėtas interesas (sudarius draudimo sutartį) gali atsirasti nepriklausomai nuo draudėjo valios. Pavyzdžiui, minėto (trečiojo) asmens turtas gali būti sunaikintas gamtos stichijos; apdraustajam gali sutrikti sveikata dėl jo paties neatsargaus elgesio. Taigi antrasis civilinės atsakomybės draudimo požymis – trečiojo asmens interesas išimtinai priklauso nuo draudėjo arba apdraustojo valios.

Pirmasis ir antrasis požymiai parodo draudėjo ir trečiojo asmens interesų sąsają bei jų priklausomybę vienas nuo kito, tačiau vien šie požymiai civilinės atsakomybės draudimo išsamiai ir tiksliai neišskirs. Draudėjo interesas gali būti nesusijęs su prievolės įvykdymu. Pavyzdžiui, draudėjui gali būti ypač nenaudingas jo pagrindinio tiekėjo verslo žlugimas, todėl draudėjas gali apdrausti tiekėją. Taigi draudėjas paskatintų ir toliau apdraustąjį užsiimti šiuo verslu. Tiekėjo interesas gali išimtinai priklausyti nuo draudėjo valios, ypač jei draudėjas būtų pagrindinis užsakovas. Tačiau pasikeitus ekonominei padėčiai draudėjas pagrįstai galėtų atsisakyti apdraustojo paslaugų.

Kaip matyti, asmens arba turto draudimu draudžiamas turtinis interesas visada susijęs su konkrečiu asmens gyvybe, sveikata, konkrečiu turtu arba veikla. Tuo tarpu civilinės atsakomybės draudimu draudžiamas interesas visada susijęs su prievolės (civilinės atsakomybės) įvykdymu. Tai trečiasis požymis.

Tik nustačius šių požymių visumą galima kalbėti apie civilinės atsakomybės draudimą.

Civilinės atsakomybės draudimo sutarties prigimtis

CK 6.987 straipsnyje pateikta draudimo sutarties samprata. Nurodoma, kad draudimo sutartimi draudikas gali įsipareigoti išmokėti draudimo išmoką draudėjui arba trečiajam asmeniui. Tokia straipsnio redakcija rodo, kad draudimo sutartis gali būti sudaryta ir trečiojo asmens naudai. Tačiau kokia turėtų būti civilinės atsakomybės draudimo sutartis, CK bei Draudimo įstatymas nereglamentuoja.

Civilinės atsakomybės draudimo sutartis savo prigimtimi laikytina sutartimi trečiojo asmens naudai. Tokia linkme formuojama ir teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. birželio 16 d. nutarimu Nr. 27 išaiškino teismams, kad esant draudiminių įvykiui draudikas privalo tiesiogiai atlyginti eismo įvykio metu padarytą žalą neviršydamas draudimo sumos, jeigu draudimo sutartyje nenumatyta *kitokia* žalos atlyginimo tvarka [5, p. 236].

Kadangi įstatymai nenustato konkrečių reikalavimų dėl pačios civilinės atsakomybės draudimo sutarties, tai *kitokia* draudimo sutartyje numatyta žalos atlyginimo tvarka gali iškreipti šios sutarties prigimtį suvokimą.

Įdomu tai, jog kai kurie rusų autoriai civilinės atsakomybės draudimo sutartį nelaiko sutartimi trečiojo asmens naudai [6, p. 55]. Jų teigimu, nukentėjusysis į sutartinius draudimo teisinius santykius neįtraukiamas ir negali šios sutarties veikti bei turėti teisę reikalauti iš draudiko draudimo išmokos. Draudėjas, sudarydamas civilinės atsakomybės draudimo sutartį, stengiasi apsaugoti savo turtinius interesus. Nukentėjusiojo interesams teikiama tik fakultatyvi reikšmė. Dalis draudimo srities praktikų palaiko šią nuomonę ir kartu teigia, kad turėtų būti nurodomas konkretus asmuo, kurio naudai sudaroma sutartis. Draudimo įstatymo 2 straipsnyje nurodyta, kad naudos gavėjas gali būti asmuo, kuris draudėjo valia nurodytas draudimo sutartyje.

Šis teiginys išsamiai ir tiksliai neatspindi civilinės atsakomybės draudimo sutarties prigimties. Šios nuomonės šalininkai draudėjo norą – apdrausti turtinius interesus – supranta siaurąją prasme, jie nesigilina į paties intereso esmę.

Kylanti civilinė atsakomybė pati savaime nesukelia neigiamų padarinių. Juos sukelia pats prievolės įvykdymas. Civilinė atsakomybė asmeniui atsiranda nepriklausomai nuo to, ar jis yra apsidraudęs civilinės atsakomybės draudimu ar ne. Draudikas objektyviai negalėtų suteikti draudėjui tokios paslaugos – draudiminės apsaugos nuo galinčios kilti civilinės atsakomybės. Draudikas gali apsaugoti tik turtinius draudėjo interesus, o apsaugoti nuo pačių faktų jis negali. Draudėjas taip pat gali turėti tik turtinį interesą apsisaugoti nuo pačios prievolės įvykdymo, t.y. nuo galimų atsirasti padarinių. Šie interesai yra tiesiogiai susiję su prievolės trečiajam asmeniui (nukentėjusiajam) įvykdymu. Taigi draudėjas, drausdamas savo civilinę atsakomybę, sukuria naują prievolę draudikui – kompensuoti neperžengiant draudimo sumos ribų draudėjo padarytus nuostolius nukentėjusiajam.

Civilinės atsakomybės draudimo sutartis savo prigimtimi laikytina sutartimi trečiojo asmens naudai ir dėl jos įgyvendinimo proceso. Priešingu atveju draudikas išmokėtų draudėjui draudimo išmoką tik draudėjui atsiskaičius su nukentėjusiuoju. Nelaikant, kad sutartis yra trečiojo asmens naudai, pasunkėtų ir pats jos įgyvendinimo procesas, pavyzdžiui, draudėjas, tapęs nemokus, negalėtų atlyginti žalos pačiam nukentėjusiajam, todėl minėta sutartis būtų neįgyvendinama arba ją įgyvendinti būtų daug sunkiau.

Rusų autoriai, komentuodami įstatymus, reguliuojančius draudimo teisinius santykius, nurodo, kad sutartimi nebūtina nurodyti konkretų asmenį (kaip išmokos gavėją), jei įvykus draudimui bus galima vienareikšmiai nustatyti, ar apie jį buvo kalbama sutartyje [7, p. 104]. Atkreiptinas dėmesys, jog ir Lietuvoje ne visais atvejais reikalaujama draudimo sutartyje įvardyti konkretų asmenį, kurio naudai sudaroma sutartis. CK 6.987 straipsnyje pateikta draudimo sutarties samprata numato draudikui galimybę (įvykus draudimui įvykiui) išmokėti draudimo išmoką trečiajam asmeniui, kurio naudai sudaryta sutartis. Draudimo įstatymo 2 straipsnyje nurodyta dar viena kategorija asmenų (išskyrus naudos gavėją), turinčių teisę gauti draudimo išmoką. Tai „tretysis asmuo“, kurio draudėjas nenurodo draudimo sutartyje, bet kuris pagal draudimo rūšies taisyklėse nurodytas sąlygas įgyja teisę į draudimo išmoką. Įstatymų leidėjas pagrįstai nustatė galimybę gauti draudimo išmoką asmenims, konkrečiai nenurodytiems draudimo sutartyje, nes tam tikrais atvejais iš anksto nurodyti tokio asmens neįmanoma. Civilinės atsakomybės draudimo sutartis savo prigimtimi yra specifinio pobūdžio: draudėjas sudaro sutartį nežinomo asmens naudai, nes jis negali nuspėti, kurio asmens ar asmenų atžvilgiu jam kils civilinė atsakomybė.

Civilinės atsakomybės draudimo sutarties tikslai

Aptarus civilinės atsakomybės draudimo sutarties prigimtį derėtų nustatyti ir jos tikslus. Kyla klausimas – kas pirmiausia apsaugoma šia sutartimi: draudėjas ar nukentėjusysis? Norint atsakyti į šį klausimą būtina tiksliai išsiaiškinti juridinių faktų kilimo eiliškumą.

Draudėjas, suvokdamas civilinės atsakomybės kilimo tikimybę, siekia apsaugoti nuo galimų neigiamo turčinio pobūdžio padarinių. Tuo atveju galima prievolės įvykdymo rizika tenka draudikui, t.y. sudaroma draudimo sutartis. Kilus draudėjo civilinei atsakomybei nukentėjusysis įgyja teisę reikalauti iš draudėjo atlikti atsiradusią prievolę, t.y. atlyginti nukentėjusiajam arba jo turtui padarytą žalą. Draudėjas informuoja nukentėjusį, kad įvykdyti prievolę (atsiradusią draudimo teisinių santykių pagrindu) yra įpareigotas draudikas. Apie draudiminį įvykį informuojamas ir draudikas. Taigi susiklosto tiesioginiai teisiniai nukentėjusiojo ir draudiko santykiai. Draudikas, vykdydamas sutartinius įsipareigojimus, draudimo išmoka kompensuoja (neperžengdamas draudimo sumos ribų) nukentėjusiajam padarytą žalą. Taip pasiekiamas civilinės atsakomybės tikslas. Draudikui tinkamai įvykdžius prievolę už draudėją minėta prievolė (civilinė atsakomybė) baigiasi (CK 6.123 str. 1 d.) ir kartu yra apsaugomi draudėjo turčiniai interesai.

Išsiaiškinus juridinių faktų kilimo eiliškumą darytina išvada, kad civilinės atsakomybės draudimo sutartimi pasiekiamas šio draudimo tiesioginis (artimiausias) tikslas – atkurti nukentėjusiojo turčinę padėtį, o tik tada – tenkinti draudėjo arba kito asmens (sukėlusio žalą) turčinį poreikį [8, p. 189–190]¹.

Draudimo sutarties laisvė bei tinkamas sutarties įgyvendinimas

Užtikrinant civilinės atsakomybės draudimo sutartimi teisėtus nukentėjusiojo ir draudėjo interesus neišvengiamai iškyla sutarties laisvės bei tinkamo sutarties įgyvendinimo derinimo problema. Svarbu, kad draudimo sutarties tikslai būtų pasiekti, t.y. visiškai patenkinti draudėjo turčiniai interesai, tačiau turėtų būti apsaugoti ir teisėti draudiko interesai. Taigi iškyla dar viena problema – derinti nukentėjusiojo, draudėjo bei draudiko teisėtus interesus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (46 str. 4 d.) įtvirtinta nuostata – valstybė gina vartotojo interesus. CK yra normų, ginančių vartotojų interesus, pavyzdžiui, CK 6.193 straipsnio 4 dalis nustato, kad visais atvejais sutarties sąlygos turi būti aiškinamos vartotojų bei sutartį prisijungimo būdu sudariusios šalies naudai. Tačiau šios normos savanoriškajame civilinės atsakomybės draudime įgauna daugiau deklaratyvų, o ne taikomąjį pobūdį. Įstatymuose nėra nustatytų konkrečių civilinės atsakomybės draudimo sutarčių, kuriomis remiantis būtų galima užtikrinti draudėjo turčinius interesus, reikalavimų.

Bandymas nustatyti kiekvienos civilinės atsakomybės draudimo rūšies konkrečias draudimo sutarties dalyvių teises ir pareigas baigtųsi nesėkme, nes šio draudimo paslaugų nuolatos daugėja. Be to, toks būdas nepagrįstai ribotų sutarties šalių laisvę. Manytume, kad siekiant išspręsti problemą būtina nustatyti principinius kriterijus (nuostatas), kurie būtų privalomi sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartis.

Šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas (CK 6.156 str.). Tačiau ar šis principas sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartį gali būti taikomas besąlygiškai? Ar draudikas ir draudėjas turi lygias pradines sutarties sudarymo galimybes? Ar bus pasiekti šios sutarties tikslai, jeigu nebus atitinkamų įpareigojimų draudiko atžvilgiu?

Nesant atitinkamų šio principo ribojimų draudėjas neturi jokių garantijų sudaryti civilinės atsakomybės draudimo sutartį, nes draudikas gali jos atsisakyti.

Draudimo veikla yra specifinė. Jai pradėti nepakanka vien profesionalumo ir gerų norų.

¹ Ši problema aktuali ir Rusijos civilinėje teisėje. Juridinių faktų eiliškumo kilimo problemą pagal Rusijos įstatymus panašiai sprendžia ir rusų prof. E. A. Suchanovas.

Draudimo įstatymo 40 straipsnyje nustatyta, kad ne gyvybės draudimą vykdančios įmonės įstatinis kapitalas turi būti ne mažesnis kaip 2 000 000 Lt. Tokiomis sąlygomis draudimo rinkoje įsitvirtina palyginti nedaug įmonių. Draudėjai gali pasirinkti nedaug draudikų. Kiekvienas draudikas stengiasi riboti savo atsakomybę, todėl ši atsakomybė ribojama ribojant draudėjo turtinius interesus. Ribotas draudikų skaičius reikiamai neskatina ir šios draudimo rūšies plėtros. Esant tokiai padėčiai tikėtina, kad draudėjo turtinis interesas – apdrausti civilinę atsakomybę – nebus tinkamai įgyvendintas arba jį įgyvendinti taps neįmanoma. Civilinės atsakomybės draudimu yra apsaugomi teisėti draudėjo ir nukentėjusiojo turtiniai interesai. Riboti šiuos interesus būtų nepateisinama, todėl būtinos atitinkamos užtikrinimo priemonės. Tokia priemonė būtų pareiga sudaryti draudimo sutartį (CK 6.156 str. 2 d.). Draudikas, teikiantis tokias paslaugas, turėtų būti įstatymų leidėjo įpareigojamas sudaryti civilinės atsakomybės draudimo sutartis su kiekvienu besikreipiančiu asmeniu. Pažymėtina, jog toks įpareigojimas nepažeistų draudiko teisėtų interesų. Draudikas kiekvienu atveju turėtų galimybę įvertinti riziką ir atsižvelgdamas į draudžiamos veiklos pobūdį bei kitas draudimo riziką veikiančias aplinkybes nustatyti atitinkamą draudimo įmokos dydį. Su draudimo įmokos dydžiu nesutinkantis draudėjas paprasčiausiai nesudarytų draudimo sutarties.

Atrodytų, kad tokia sutartis turėtų būti laikoma viešąja sutartimi (CK 6.161 str.), nes draudikas įpareigojamas sudaryti sutartį su kiekvienu besikreipiančiu asmeniu. Dėl draudimo specifikos šios sutarties viešajai sutarčiai nebūtų galima priskirti, nes įvykio kilimo tikimybė sąlyginai priklauso nuo paties draudėjo (jo veikos). Civilinės atsakomybės draudimo sutartimi negalima būtų nustatyti vienodas paslaugų kainas bei kitas vienodas sąlygas visiems tos pačios kategorijos vartotojams (draudėjams), nes keli tos pačios kategorijos draudėjai gali turėti skirtingų interesų draudžiant savo civilinę atsakomybę (pvz., draudimo sumų skirtumas).

Draudimo sutartis yra rizikos sutartis, todėl prieš sudarant sutartį būtina įvertinti riziką. Tikslus rizikos įvertinimas – draudimo įmonės profesionalumo rodiklis. Rizika kiekvienu atveju skiriasi, todėl beveik neįmanoma iš anksto įvertinti kiekvienos civilinės atsakomybės draudimo rūšies galimos rizikos dydžio, o kartu ir vienodų paslaugų kainų.

Draudikas neturėtų būti įpareigojamas drausti ypač neatsargų draudėją tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir eilinį draudėją, todėl jis, neperžengdamas teisingumo ir protingumo kriterijų ribų, pagrįstai galėtų taikyti skirtingas sąlygas. Tokia pozicija pateisintina ne tik dėl draudėjo įpareigojimo visada būti kiek įmanoma atsargesniam (jausti atsakomybę), bet ir dėl draudiko teisėtų interesų apsaugos.

Vien įpareigojimas sudaryti civilinės atsakomybės draudimo sutartį savaime problemų neišspręš. Draudikas gali sutikti su tokiomis civilinės atsakomybės draudimo sutarties sąlygomis, kurios deramai neužtikrins draudėjo teisėtų turtinių interesų. Praktika rodo, kad draudikai nepagrįstai siaurina draudiminę apsaugą, t.y. savo sutartinius įsipareigojimus. Pavyzdžiui, draudimo įmonės UAB „Sampo Lietuva“ Bendrosios profesinės civilinės atsakomybės draudimo taisyklėmis Nr. 010 nedraudžiama (taisyklių 6.14.4. p.) „draudėjo atsakomybė dėl nuostolių (žalos) atlyginimo trečiajam asmeniui nesant kaltės draudėjo veiksmuose (veikoje)“ [9]; UAB „KDK draudimas“ Įmonių bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklėse Nr. 014 nedraudiminiu įvykiu buvo numatyta (taisyklių – 7.1 p.) „įmonės deliktinė atsakomybė dėl darbuotojų didelio neatsargumo“ [10].

Kiekviena prekė arba paslauga turi atitikti įprastus tos rūšies reikalavimus. Jeigu sutarties dalyko kokybė nei sutartyje, nei įstatymuose nenustatyta, tai ji turi atitikti protingą ir ne žemesnę už vidutinę kokybę atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes (CK 6.197 str.). Ne išimtis ir draudimo paslaugų sritis. Draudikas turėtų pateikti ganėtinai kokybišką paslaugą – draudiminę apsaugą, kuri patenkintų pagrįstus draudėjo interesus. Garantuoti tokios paslaugos teikimą galima tik įstatymu įpareigojus draudiką.

Sutarties, kaip paslaugos, kokybiškumą lemia objektyvių bei subjektyvių veiksnių visuma, todėl nustatyti principinius kriterijus civilinės atsakomybės sutartims gana sudėtinga.

Panagrinėsime kai kurias esmines civilinės atsakomybės draudimo sutarties sąlygas.

Civilinės atsakomybės draudimo sutarties draudimo suma

Draudiko atsakomybė visada ribojama draudimo suma. Civilinės atsakomybės draudimo sutartimi neįmanoma nustatyti būsimos žalos dydžio, todėl nustatant draudimo sumą didesnę reikšmę turi subjektyvus, o ne objektyvus kriterijus. Civilinės atsakomybės draudimo paskirtis – apsaugoti nukentėjusiojo bei draudėjo turtinius interesus. Nustatyti draudimo sumą išimtinai turėtų draudėjas.

Draudikas neturėtų sutartimi riboti draudėjo pasirinkimo dėl maksimalios draudimo sumos, nes tai maksimaliai apsaugotų draudėjo ir nukentėjusiojo interesus. Pažymėtina, kad draudiko interesai nebūtų pažeidžiami, nes draudikas galėtų nustatyti proporcingai didesnę draudimo įmoką, o didelę riziką perdrausti kitam draudikui (perdraudikui).

Riboti maksimalią draudimo sumą draudikas galėtų tik tuo atveju, jei tokio įsipareigojimo jis negalėtų priimti dėl finansinių sunkumų (pvz., dėl ypač didelės draudimo sumos). Dėl šios priežasties draudikas turėtų informuoti draudėją bei Valstybinę draudimo priežiūros tarnybą. Draudėjo pageidavimu draudikas turėtų pagrįsti tai dokumentais.

Be draudimo sumos reikėtų paminėti išskaitą (nesuprantama, kodėl anksčiau vadintą franšize). Draudimo sutartimi draudikas su draudėju susitaria dėl nuostolių dalies, kurią atlygins pats draudėjas. Tačiau draudėjas dažnai neturi galimybės pasirinkti išskaitos dydžio, nes draudimo rūšies taisyklėse būna iš anksto nustatyta tam tikro dydžio išskaita. Draudėjas taip pat neturi jokių išskaitos pasirinkimo garantijų ir sudarydamas draudimo sutartį individualiomis sąlygomis, nes draudikas gali nesutikti su išskaitos dydžiu, o apie išskaitos nebuvimą ir kalbėti neverta.

Įstatymai nereglamentuoja draudimo sutarties šalių santykių dėl išskaitos nustatymo. Draudikui nėra apribota teisė nustatyti išskaitos dydį. Išskaita gali apimti ir labai didelę draudimo sumos dalį, tačiau tokiu atveju draudiminė apsauga tampa neveiksminga, o draudėjo turtinis interesas lieka neapsaugotas.

Išskaita, kaip viena iš draudimo sutarties sąlygų, turi ir teigiamą aspektą, todėl galėtų būti paliekama atsižvelgiant į:

- a) draudėjo interesus – siekiant iš dalies sumažinti draudimo įmokų dydį, o kartu ir apdrausti didesne draudimo suma savo civilinę atsakomybę;
- b) nukentėjusiojo interesus – tai savotiška drausminimo priemonė, todėl tikėtina, kad draudėjai nepraras atidumo ir atsakomybės jausmo ir tinkamai įvertins galimos žalos atsiradimo tikimybę.
- c) draudiko interesus – taip mažinamas draudiko draudiminės apsaugos dydis ir esant draudiminiam įvykiui draudikas patiria mažesnius nuostolius.

Pasirinkimo teisė dėl išskaitos bei jos dydžio turėtų išimtinai priklausyti draudėjui. Draudėjas turėtų apsispręsti, kokios apimties draudiminė apsauga turėtų būti.

Nuostolių atlyginimas

Nemažai draudimo įmonių draudžia draudėjų civilinę atsakomybę tik dėl tiesioginių nuostolių. Negautos pajamos nedraudžiamos arba pageidaujant apsidrausti nuo tokios pretenzijos dažnai nustatomas didesnis draudimo įmokos dydis. Pagrindiniai draudimo įmonių motyvai – padidėja draudiko atsakomybė.

Su šiais motyvais sutikti negalima. Taip riboti draudiko sutartinę atsakomybę – nepateisinama. Siūloma paslauga paprastai turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Kitas dalykas – neaišku, kokiais kriterijais remiantis būtų galima išskirti nedraustiną „likusią“ draudėjo arba apdraustojo civilinę atsakomybę. Draudėjo, besidraudžiančio civilinės atsakomybės draudimu, pagrindinis tikslas – apsisaugoti nuo galimų prievolės įvykdymo padarinių, todėl draudėjas pagrįstai tikisi apsidrausti nuo visos, o ne nuo atitinkamos prievolės įvykdymo dalies. Taip ribojama sutartinė draudiko atsakomybė nepateisina teisėtų ir pagrįstų draudėjo lūkesčių, o civilinės atsakomybės draudimas tik iš dalies atlieka savo paskirtį.

Draudikas turėtų būti įpareigojamas drausti visišką nuostolių atlyginimą. Drausti tik tiesioginius nuostolius draudikas turėtų teisę tik tada, jei pageidautų pats draudėjas.

Pažymėtina, kad toks įpareigojimas draudiko atžvilgiu nepažeidžia teisėtų draudiko interesų, nes draudiko atsakomybę visada riboja draudimo suma.

Išvados

1. Šiuo metu vykdomu savanoriškuoju civilinės atsakomybės draudimu neįmanoma užtikrinti draudėjo bei nukentėjusiojo teisėtų turtinių interesų, nes galiojantys įstatymai nenustato jokių civilinės atsakomybės draudimo sutarčių reikalavimų, o bendromis įstatymų normomis to padaryti neįmanoma.

2. Draudėjo, nukentėjusiojo bei draudiko teisėtiems interesams užtikrinti būtina nustatyti principinius kriterijus, kurie būtų privalomi sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartis.

3. Draudimo veiklą gali vykdyti tik tie subjektai, kurie turi 2 000 000 Lt įstatinį kapitalą, todėl draudėjai gali pasirinkti ribotą draudikų skaičių. Dėl šios priežasties draudikas privalėtų sudaryti civilinės atsakomybės draudimo sutartis su kiekvienu besikreipiančiu asmeniu.

4. Savanoriškasis civilinės atsakomybės draudimas turėtų atlikti visą savo paskirtį, todėl draudikas privalėtų siūlyti draudėjui tokią draudiminę apsaugą, kuria draudėjas galėtų patenkinti visus teisėtus turtinius interesus.

5. Pasirinkimo teisė dėl draudimo sumos, išskaitos dydžio, visiško ar dalinio nuostolių atlyginimo išimtinai turėtų priklausyti draudėjui.

□ □ □

LITERATŪRA

1. **Valstybės** žinios. 1998. Nr. 104–2880.
2. **Valstybės** žinios. 2001. Nr. 56–1977.
3. **Mikelėnas V.** Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius, 1995.
4. **Bland D.** Insurance: Principles and practice. – Moscow, 1998.
5. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo biuletenis // Teismų praktika. Nr. 13.
6. **Александров А. А.** Страхование. – Москва, 1998.
7. **Фогельсон Ю. Б.** Комментарий к страховому законодательству. – Москва, 2000.
8. **Суханов Е. А.** Гражданское право. – Москва: БЕК, 2000. Том 2. Полутом 2.
9. **Bendrosios** profesinės civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 010. – Vilnius: UAB „Sampo Lietuva“.
10. **Įmonių** bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 014. – Vilnius: UAB „KDK draudimas“.

□ □ □

Liability Insurance: Interests Consistency Problems

Assoc. Prof., Dr. Leonas Virginijus Papirtis

Law University of Lithuania

Saulius Bulka

Stock Insurance Company „Lietuvos draudimas“

SUMMARY

Voluntary liability insurance, which is being implemented at the moment doesn't ensure legitimate property interests of the insured and the aggrieved party. Present laws don't provide the concept of the liability insurance contract and don't indicate minimal requirements for such insurance contracts. As a result it forms basis for misconception of the liability insurance purpose, nature of the contract and its goals. Evaluating unequal position of the insurer and the insured as parties of an agreement it is important to determine principal criteria that would be obligatory when concluding liability contracts. These criteria would help to ensure balance of legitimate interests of the aggrieved party and the insurer.

